

Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama jáne quqyqtıq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtıq jýrnal №3 (74)-2023

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. – з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Қазақстан)
Ишбеков К.А. – з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Ғ. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Қалиева А.О. – (Астана, Қазақстан)
Қаржаубаев С.С. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Князова А.Ж. – LL.M. (Астана, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Мұрзаев Қ.Т. – (Астана, Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Салыкова Д.Ө. – (Астана, Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қыргызстан)

Редактор – Қолтубаева Г.Б.
Беттеуші – Ақылбаева С.А.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қ., Жеңіс даңғ., 15а
тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы.....7

Мемлекет және құқық теориясы

А.С. АХМЕТОВ Құқықтық мәдениет мазмұнының өзекті
мәселелері.....13

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.Қ. СӨРПЕКОВ Мемлекеттік жастар саясаты туралы
Қазақстан Республикасының заңнамасы: талдау, проблемалар
және жетілдіру.....22

Ж.О. ҚҰЛЖАБАЕВА Қазақстан Республикасындағы
«Құқық» тобы бойынша білім беру бағдарламаларының пәна-
ралық және пәнөтпелік талдау.....31

Л.Т. ЖАНҰЗАҚОВА Өкілеттік бойынша заңнаманың
құқықтық негіздері.....40

В.Т. КОНУСОВА Жасанды интеллект саласындағы реттеу
саясаты: құқықтық реттеуге тәсілдерді зерттеу.....48

Л.Б. БОГАТЫРЕВА, Б.А. ТАЙТОРИНА, Г.Т. БАЙСАЛОВА
Төтенше жағдай кезінде заңнамалық деңгейде денсаулық
сақтау жүйесін нормативтік-құқықтық реттеу.....59

С.Қ. ЖЕТПІСОВ, Г.А. АЛИБАЕВА, О.Б. ДУБОВИЦКАЯ
Цифрландыру дәуіріндегі дербес деректерді қорғау:
конституциялық-құқықтық аспект.....68

К.Р. БАЛАБИЕВ, А.Қ. ҚҰРМАНОВА Қазақстанды жаңғы-
рту бағытында сайлау құқығы қағидаларын жүзеге асыру
мәселелері.....77

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

Е.М. АБАЙДІЛДИНОВ, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Қазақстан
Республикасында венчурлік кәсіпкерлікті құқықтық реттеуді
дамыту.....87

А.А. АМАНГЕЛДІ Зияткерлік меншік құқығының кейбір
жария құқық салаларымен өзара әрекеттесуі.....97

К.Ж. ҚУАНДЫКОВ, М.Қ. ЖҮСІПБЕКОВА Қоршаған
ортаға келтірілген зиянды өтеудің теориялық және құқықтық
аспектілері.....106

С.А. ӘКІМБЕКОВА Қазақстан Республикасының азамат-
тық процесінде шарттық аумақтық соттылық: теория және
практика мәселелері.....114

И.С. САҚТАҒАНОВА, Ж.О. ОШАҚБАЕВА,
А.Р. ЕНСЕБАЕВА Польша Республикасының әлеуметтік
сақтандыру басқармасының қалыптасуы мен дамуының
негізгі кезеңдері.....123

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

Е.В. МИЦКАЯ, Б.Е. ИМАШЕВ, А.А. АМАНТАЕВ
Дәлелдемелер мен жедел-ізвестіру, қарсы барлау материалда-
рын бұрмалауды заңнамалық регламенттеуді жетілдіру
туралы.....132

Қ.Е. ИСМАГУЛОВ Қорғалуға құқығы бар куә және оның
жәбірленушінің айғақтарын сақтауға қатысуы.....142

Е.Е. ҚАЖЕНОВ, А.С. ҚАЖЕНОВА, Р.А. БАРСУКОВА Цифрлық технологиялар жағдайындағы қылмыстық заңнама нормаларының санкцияларын құрастырудың жаңа концепциясы.....	151
Э.Б. АБЛАЕВА Қазақстан Республикасының мамандандырылған қылмыстық соттары.....	159
Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану	
Е.С. ЖАМБАЕВ, Н. СӘУЛЕН, А.Н. САГАДИЕВ Корея Республикасында (Оңтүстік Корея) конституциялық соттың құрылуы және дамуы.....	169
Э.Г. МИРЗАЕВА (Баку қ., Әзірбайжан) Халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың мәртебесіне теориялық және практикалық құқықтық тәсілдер.....	175
И.С. САҚТАҒАНОВА Жапонияда еңбекті қорғауды қамтамасыз етудің өзекті мәселелері.....	187
Құқықтық мониторинг	
Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, А.К. ӘБДІРАХМАНОВА Кассациялық өтінішхатты қараусыз қайтару және заңды күшіне енген сот актілерін қайта қарау (Қазақстан Республикасы және Германия).....	197
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
Б.А. ШОЛАН Терминдер мен сөз тіркестерін қолданудың кейбір мәселелері.....	207
Жас ғалым мінбері	
А.П. ТРЕТЬЯКОВА (Минск қ., Белоруссия) Беларусь Республикасындағы бірлестік үй меншігіне қатысушылардың және Қазақстан Республикасындағы кондоминиум қатысушыларының құрамын анықтау мәселелері.....	214
А.Ж. РАХМЕТУЛИН Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығын және қылмыстық процесін конституцияландырудың негізгі субъектілері.....	221
В.Б. ТАПАКОВА Жаппай тәртіпсіздіктер: азаматтар мен мемлекетті қамтамасыз ету қауіпсіздік мәселелері.....	230
Р.С. ЖАЛТЫРБАЕВА Қазақстанның заң практикасында жасанды интеллектті қолданудың ерекшеліктері мен оның құқықтану мамандығына әсері.....	239
«Жаршының» архивтегі беттері	
А.А. ЖАҢАТУҒАНОВА Аға ғылыми қызметкер Д.М. Шыңғысбаеваның «Заң терминдерінің бірізділігі туралы» атты ғылыми жарияланымына қайта оралғанда.....	250
ЗҚАИ-ның ғылыми қызметі туралы ақпарат	255

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный
деятель Казахстана (Астана, Казахстан) –
(председатель)
Абайдельдинов Е.М. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Астана, Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Астана, Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Казахстан)
Ишеев К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Калиева А.У. – (Астана, Казахстан)
Каржаубаев С.С. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Астана, Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Мурзаев К.Т. – (Астана, Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменогорск,
Казахстан)
Салыкова Д.О. – (Астана, Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Акылбаева С.А.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан 010000,
г. Астана, пр. Жеңіс, 15а
тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой
информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №3 (74)-2023

Колонка редакции9

Теория государства и права

А.С. АХМЕТОВ Актуальные вопросы содержания право-
вой культуры 13

Конституционное и административное право

Р.К. САРПЕКОВ Законодательство Республики Казахстан
о государственной молодежной политике: анализ, проблемы
и совершенствование 22

Ж.О. КУЛЖАБАЕВА Анализ междисциплинарности и
трандисциплинарности образовательных программ по груп-
пе «Право» в Республике Казахстан 31

Л.Т. ЖАНУЗАКОВА Правовые основы делегированного
законодательства 40

В.Т. КОНУСОВА Регуляторная политика в сфере искус-
ственного интеллекта: исследование подходов к правовому
регулированию 48

Л.Б. БОГАТЫРЕВА, Б.А. ТАЙТОРИНА, Г.Т. БАЙСАЛОВА
Нормативно-правовое регулирование системы здравоохра-
нения на законодательном уровне в условиях чрезвычайной
ситуации 59

С.К. ЖЕТПИСОВ, Г.А. АЛИБАЕВА, О.Б. ДУБОВИЦКАЯ
Защита персональных данных в эпоху цифровизации: консти-
туционно-правовой аспект 68

К.Р. БАЛАБИЕВ, А.К. КУРМАНОВА Вопросы реализа-
ции принципов избирательного права в части модернизации
Казахстана 77

Гражданское и гражданско-процессуальное право

АЕ.М. АБАЙДЕЛЬДИНОВ, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Разви-
тие правового регулирования венчурного предприниматель-
ства в Республике Казахстан 87

А.А. АМАНГЕЛЬДЫ Взаимодействие права интеллекту-
альной собственности с некоторыми отраслями публичного
права 97

К.Ж. КУАНДЫКОВ, М.К. ЖУСУПБЕКОВА Теоретиче-
ские и правовые аспекты возмещения вреда окружающей
среде 106

С.А. АКИМБЕКОВА Договорная экстерриториальная
подсудность в гражданском процессе Республики Казахстан:
вопросы теории и практики 114

И.С. САКТАГАНОВА, Ж.О. ОШАКБАЕВА,
А.Р. ЕНСЕБАЕВА Основные этапы становления
и развития управления социального страхования
Польской Республики 123

Уголовное право и уголовный процесс

Е.В. МИЦКАЯ, Б.Е. ИМАШЕВ, А.А. АМАНТАЕВ О со-
вершенствовании законодательной регламентации фальсифи-

кации доказательств и оперативно-розыскных, контрразведывательных материалов.....	132
К.Е. ИСМАГУЛОВ Свидетель, имеющий право на защиту, и его участие при депонировании потерпевшего.....	142
Е.Е. КАЖЕНОВ, А.С. КАЖЕНОВА, Р.А. БАРСУКОВА Новая концепция построения санкций норм уголовного законодательства в условиях цифровых технологий	151
Э.Б. АБЛАЕВА Специализированные уголовные суды Республики Казахстан.....	159
Международное право и сравнительное правоведение	
Е.С. ЖАМБАЕВ, Н.САУЛЕН, А.Н. САГАДИЕВ Становление и развитие Конституционного суда в Республике Корея (Южная Корея).....	169
Э.Г. МИРЗАЕВА (г. Баку, Азербайджан) Теоретические и практические правовые подходы к статусу международных неправительственных организаций.....	175
И.С. САКТАГАНОВА Актуальные вопросы обеспечения охраны труда в Японии.....	187
Правовой мониторинг	
Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, А.К. АБДРАХМАНОВА Возвращение кассационного ходатайства без рассмотрения и пересмотр судебных актов, вступивших в законную силу (Республика Казахстан и Германия).....	197
Из практики законодательства на государственном языке	
Б.А. ШОЛАН Некоторые вопросы использования терминов и словосочетаний.....	207
Трибуна молодого ученого	
А.П. ТРЕТЬЯКОВА (г. Минск, Белоруссия) Вопросы определения состава участников совместного домовладения в Республике Беларусь и участников кондоминиума в Республике Казахстан.....	214
А.Д. РАХМЕТУЛИН Главные субъекты конституционализации уголовного права и уголовного процесса Республики Казахстан.....	221
В.Б. ТАПАКОВА Массовые беспорядки: проблемы обеспечения безопасности граждан и государства.....	230
Р.С. ЖАЛТЫРБАЕВА Особенности применения искусственного интеллекта в юридической практике и его влияние на юридическую профессию в Казахстане.....	239
Архивные страницы «Вестника»	
А.А. ЖАНАТУГАНОВА Возвращаясь к научной публикации старшего научного сотрудника Д.М. Шынгысбаевой «О единообразии юридических терминов».....	250
Информация о научной деятельности ИЗПИ.....	257

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №3 (74)-2023

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – c.j.s., *Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)*
Abayeldinov E.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Muromcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Malinovskiy V.A. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Kaliev A.U. – (Astana, Kazakhstan)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Karzhaubaev S.S. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Murzashvili K.T. – (Astana, Kazakhstan)
Nurmaganbetov R.G. – PhD (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Salykova D.O. – (Astana, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Akylbaeva S.A.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Astana, Zhenis ave., 15a,
tel.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial11

Theory of State and law

A.S. AKHMETOV Current issues of the content of legal culture13

Constitutional and Administrative Law

R.K. SARPEKOV The legislation of the Republic of Kazakhstan on the state youth policy: analysis, problems and improvement.....22

Zh.O. KULZHABAYEVA Analysis of interdisciplinarity and transdisciplinarity of educational programs in the group "Law" in the Republic of Kazakhstan.....31

L.T. ZHANUZAKOVA Legal framework for delegated legislation.....40

V.T. KONUSOVA Regulatory policy in the realm of artificial intelligence: exploring approaches to legal regulation.....48

L.B. BOGATYREVA, B.A. TAITORINA, G.T. BAYSALOVA Regulatory regulation of the healthcare system at the legislative levels in an emergency.....59

S.K. ZHETPISOV, G.A. ALIBAYEVA, O.B. DUBOVITSKAYA Protection of personal data in the era of digitalization: constitutional and legal aspect.....68

K.R. BALABIYEV, A.K. KURMANOVA Issues of implementation of the principles of electoral law in terms of modernization of Kazakhstan.....77

Civil and Civil Procedure Law

Y.M. ABAIDELDINOV, M.ZH. KULIKPAYEVA Development of legal regulation of venture entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan.....87

A. AMANGELDY Interaction of intellectual property law with certain branches of public law.....97

K. KUANDYKOV, M.K. ZHUSUPBEKOVA Theoretical and legal aspects of compensation for damage to the environment..106

S.A. AKIMBEKOVA On contractual territorial jurisdiction in the civil procedure of the Republic of Kazakhstan: questions of theory and practice.....114

I.S. SAKTAGANOVA, Z.O. OSHAKBAYEVA, A.R. ENSEBAYEVA The main stages of formation and development of the social insurance administration of the Polish Republic.....123

Criminal law and Criminal procedure

E.V. MITSKAYA, B.E. IMASHEV, A.A. AMANTAYEV On improving the legislative regulation of falsification of evidence and intelligence, counter-intelligence material.....132

K.E. ISMAGULOV Witness eligible for protection and his participation in the examination for discovery.....142

Y.E. KAZHENOV, A.S. KAZHENOVA, R.A. BARSUKOVA A new concept of building sanctions of the norms of criminal legislation, in the conditions of digital technologies.....	151
E.B. ABLAEVA Specialized criminal courts Republic of Kazakhstan.....	159
International law and Comparative law	
Y.S. ZHAMBAYEV, N. SAULEN, A.N. SAGADIEV Formation and development of the Constitutional court in the Republic of Korea (South Korea).....	169
E.G. MİRZAYEVA (Baku c., Azerbaijan) Theoretical and practical legal approaches to the status of international non-governmental organizations.....	175
I.S. SAKTAGANOVA Current issues of labor protection in Japan.....	187
Legal monitoring	
E.N. KALIAKPEROVA, A.K. ABDRAKHMANOVA The return of the cassation petition without consideration and the revision of judicial acts that have entered into legal force (Republic of Kazakhstan and Germany).....	197
From the lawmaking practice in the official language	
B.A. SHOLAN Some questions about the use of terms and phrases.....	207
Young researchers' tribune	
A.P. TRETYAKOVA (Minsk, Belarus) Issues of determining the composition of participants of joint house ownership in the Republic of Belarus and participants of a condominium in the Republic of Kazakhstan.....	214
A.D. RAKHMETULIN The main subjects of the constitutionalization of criminal law and criminal procedure of the Republic of Kazakhstan.....	221
V.B. TABAKOVA Mass riots: security issues citizens and the state.....	230
R.S. ZHALTYRBAYEVA Features of the use of artificial intelligence in legal practice and its impact on the legal profession in Kazakhstan.....	239
The archive pages of the «Bulletin»	
A.A. ZHANATUGANOVA Returning to the scientific publication of senior researcher D.M. Shyngysbaeva «On the uniformity of legal terms».....	250
Information about the scientific activities of ILLI RK	255

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЗАҢ ПРАКТИКАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТАНУ МАМАНДЫҒЫНА ӘСЕРІ

Жалтырбаева Рауан Серікбайқызы

Құқықтану кафедрасының оқытушысы, Заң ғылымдарының магистрі,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қаласы, Қазақстан
Республикасы; e-mail: rauka8@mail.ru

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы жасанды интеллекттің ағымдағы құқықтық реттеу мәселелері зерттеледі. Қазіргі қоғамда қарқын алып келе жатқан жасанды интеллектті заң практикасында және сот процесінде қолданудың ерекшеліктері мен тәуекелдері, сондай-ақ оның құқықтану мамандығына және жалпы азаматтардың тағдырына әсері қарастырылған.

Сонымен қатар Қазақстанның цифрлық экономикасын дамыту жағдайында заң практикасында жасанды интеллектті пайдаланудың ерекшеліктері мен перспективалары зерттеледі, жасанды интеллект технологияларын әзірлеу және қолдану саласындағы отандық және шетелдік ғалым-зерттеушілердің еңбектері талданады.

Зерттеу жұмысында жасанды интеллекттің құқық саласына тиімді әсері және тиімсіз жақтары салыстырмалы талданған. Мысалы, кейбір зерттеушілер жасанды интеллектінің құқық саласы мен заң практикасында қалыпты жұмыстарды жеңілдетіп, уақытты үнемдеуге, заң қызметтерін автоматтандыруға оң әсерін тигізетіндігін дәлелдесе, кейбіреулері жасанды интеллектінің дұрыс шешім қабылдамай, теріс әрекеттер жасап, қоғамға зиянын тигізетіндігін дәлелдейді. Сонымен қатар жасанды интеллектінің заңгер мамандығына әсерінің оң және теріс жақтары, әсіресе аталған сала қызметкерлерінің жұмыссыз қалу қаупі де талқыланады. Зерттеу жұмысында шетелдік жасанды интеллект зерттеушілерінің есебінен және Қазақстандық зерттеушілерден сандық көрсеткіштер келтірілген. Қазіргі кезде онлайн сервистердің көбеюі, жаңа технологиялардың қолданысқа ие болуы, сот төрелігі сияқты процестердің автоматтандырылуы жасанды интеллектінің қарқынды дамып келе жатқандығының дәлелі бола алады.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, чат-бот, робот-заңшығарушы, робот-заңгер, онлайн сот төрелігі.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ЮРИДИЧЕСКУЮ ПРОФЕССИЮ В КАЗАХСТАНЕ

Жалтырбаева Рауан Серикбаевна

Преподаватель кафедры юриспруденции, магистр юридических наук,
Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, г.Актобе,
Республика Казахстан; e-mail: rauka8@mail.ru

Аннотация. В статье исследуется текущее правовое регулирование искусственного интеллекта в Республике Казахстан. Рассмотрены особенности и риски применения искусственного интеллекта в судебном процессе и юридической практике, а также его влияние на юридическую профессию и на судьбу граждан в целом.

А также исследованы значимость, особенности и перспективы использования искусственного интеллекта в юридической практике в условиях развития цифровой экономики Казахстана, проанализированы работы отечественных и зарубежных исследователей в сфере разработки и применения технологий искусственного интеллекта.

В исследовательской работе проведен сравнительный анализ эффективности и неэф-

фективности влияния искусственного интеллекта на сферу правовых отношений. Например, в то время как некоторые исследователи доказывают, что искусственный интеллект облегчает типичную работу в области права и юридической практике, что он оказывает положительное влияние на экономию времени, автоматизацию юридических услуг, некоторые доказывают, что искусственный интеллект не принимает правильных решений, совершает негативные действия и наносит вред обществу. Также обсуждаются преимущества и недостатки влияния искусственного интеллекта на профессию юриста, в особенности риски потери работы работников данной отрасли. В исследовательской работе приведены количественные показатели из отчета зарубежных исследований и казахстанских исследований по влиянию искусственного интеллекта в юридической практике. В настоящее время рост онлайн-сервисов, внедрение новых технологий, автоматизация таких процессов, как правосудие, могут свидетельствовать о стремительном развитии искусственного интеллекта в этой сфере.

Ключевые слова: искусственный интеллект, чат-бот, робот-законодатель, робот-юрист, онлайн-правосудие.

FEATURES OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LEGAL PRACTICE AND ITS IMPACT ON THE LEGAL PROFESSION IN KAZAKHSTAN

Zhaltyrbayeva Rauan Serikbaykyzy

Teacher of Jurisprudence Degree of Master of Jurisprudence, Aktobe Regional University after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan; e-mail: rauka8@mail.ru

Abstract. The article examines the current legal regulation of artificial intelligence in the Republic of Kazakhstan. The features and risks of using artificial intelligence in the judicial process and legal practice, as well as its impact on the legal profession and on the fate of citizens in general, are considered.

The significance, features and prospects of using artificial intelligence in legal practice in the context of the development of the digital economy of Kazakhstan are also investigated, the work of domestic and foreign researchers in the field of development and application of artificial intelligence technologies is analyzed.

In the research work, a comparative analysis of the effectiveness and inefficiency of the influence of artificial intelligence on the sphere of legal relations was carried out. For example, while some researchers prove that artificial intelligence facilitates typical work in the field of law and legal practice, that it has a positive impact on saving time, automating legal services, some prove that artificial intelligence does not make the right decisions, commits negative actions and harms society. The advantages and disadvantages of the influence of artificial intelligence on the legal profession are also discussed, especially the risks of job loss of employees in this industry. The research paper presents quantitative indicators from the report of foreign studies and Kazakh studies of artificial intelligence in legal practice. Currently, the growth of online services, the introduction of new technologies, the automation of processes such as justice, may indicate the rapid development of artificial intelligence in this area.

Keywords: artificial intelligence, chatbot, robot legislator, robot lawyer, online justice.

DOI: 10.52026/27885291_2023_74_3_239

Кіріспе

Жасанды интеллект технологиясының қарқынды дамуы адамзатқа, соның ішінде заң қауымдастығына жаңа қиындықтар туғызуда. Бұл заң практикасына, құқықтану кәсібіне, құқықтық және жалпы құқықтық жүйе үшін негізгі әсері дегенді білдіреді.

Осы мәселе бойынша заңгер ғалымдар мен практиктердің алдында бірнеше сұрақтар туындап отыр: жасанды интеллект құқықтану мамандығының жойылуына әсер ете ме? Жасанды интеллектті заң практикасында қолданудың ерекшеліктері мен проблемалары және оның құқықтану

мамандығына әсері қандай? Жаңа технологиялардың дамуы құқық саласындағы кадрлардың кейбір санаттарын роботтармен алмастыра ма? Жасанды интеллектті заң практикасында қолдану қауіпі қандай?

Әлемдік тәжірибені талдау көрсетіп отырғандай, әр елде жасанды интеллектті реттеу қажеттілігі туралы мәселе құқықтық жүйенің ерекшеліктерін мен сипатын ескере отырып, әр түрлі жолдармен шешіліп келеді. Кейбір елдерде жасанды интеллект (Қытай) саласындағы бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды, жасанды интеллект (АҚШ) саласындағы зерттеулер мен әзірлемелердің стратегиялық жоспарларын жасаумен шектеледі, ал басқа елдерде - нормативтік құқықтық актілерді, стандарттарды қабылдау арқылы жасанды интеллектті нормативтік-құқықтық реттеу әрекеттері жасалуда. Кейбір елдерде реттеуге эксперименттік тәсілдер дайындалуда (ашық үкімет тәсілдерін пайдалану, бизнес-қауымдастықтар мен азаматтық қоғам өкілдерін тарта отырып нормативтік-құқықтық актілерді талдау, қабылданған актілердің тиімділігіне мониторинг жүргізу және т.б.). Әлемде жасанды интеллектті әзірлеу және пайдалану тәртібін реттейтін кешенді нормативтік актілер әлі де жоқ деуге болады [1].

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің стратегиялық аспектілері логикалық, жүйелік, нақты тарихи, құндылық сияқты ыңғай кешені аясында қарастырылды. Зерттеуді орындау кезінде құқықтық зерттеулерді жүргізудің диалектикалық, формальды-логикалық, салыстырмалы, дедуктивті, индуктивті және абстракциялық әдістемелерін қамтитын жалпы құқықтық әдістеме қолданылды. Зерттеу әдістемесі нормативтік құқықтық актілерді, сондай-ақ зерттелетін доктриналар өкілдерінің ғылыми еңбектерін түсіндіру және жүйелі талдау әдістерін қолданудан тұрады.

Нәтижелер және талқылау

Бүгінгі күнге дейін «мықты» жасанды интеллект деп аталатын нәрсені жасау фактісі тіркелмеген, ол әдетте адаммен байланысты осы сөзді түсінуге қабілетті. Шахмат ойнаудан бастап музыкалық шығармалар мен картиналар жасауға дейінгі жеке мәселелерді шешуге қабілеті бар әр түрлі интеллектуалды бағдарламалар бар. Бірақ бүгінгі күнгі барлық бағдарламаларды тек шартты түрде интеллектуалды деп атауға болады («әлсіз»

жасанды интеллект), өйткені олардың қызметі айтарлықтай шектеулі болып келеді [2].

Аталған мәселе құқықтық қоғамдастықта белсенді түрде талқылануда: Пікірлер технологиялық инновацияларға консервативті көзқарастан бастап, жасанды интеллектті заң практикасында қолдану мүмкіндігінде жағымды әсерлерді жеткілікті түрде қабылдауға және болжауға дейін жалғасып жатыр. Жалпы алғанда зерттеуші А.А.Соколова осы мәселе бойынша келесідей ұсыныстар жасайды:

- жалпы құқықтанудың дамуына қауіп ретінде;
- заң ғылымының жекелеген элементтерінің жаңа сапасын анықтайтын ноу-хаудың бірі ретінде;
- құқықтануға жаңа модернизация әкелетін қазіргі заманғы технология ретінде [3, 352-б.].

Кейбір заңгерлер құқықтану мамандығына технология қауіп төндіреді ме деген сұраққа жасанды интеллект – бұл адамға тиімдірек жұмыс жасауға мүмкіндік беретін құрал, стандартты сұрақтарға жауап беру кезінде адвокаттардың қаражаты мен уақытын үнемдейді, сонымен қатар клиент туралы мәліметтерді енгізе алады, яғни көмекші қызмет көрсете алады. Мәселен, И.В.Понкиннің пайымдауынша, жасанды интеллект әртүрлі міндеттерді дұрыс және жылдам шешуге қабілетті болып келеді, бұл заң қызметтерін тиімдірек көрсетуге, сондай-ақ мемлекеттік басқарудағы белгілі бір міндеттерді шешуге ыңғайлы ықпал етеді [3, 311-312-б.].

Басқа авторлар робот-заңгерге әлі де болса күмәнмен қарайды, өйткені роботтандыру қателіктердің артуына әкеледі. Олардың пікірінше, бұл жаңа жүйе бірнеше жылдан кейін заңгерлердің кейбір қызметтерін орындауға мүмкіндік алады. Алайда жасанды интеллект ешқашан адвокатты толықтай алмастыра алмайды [4].

Шетелдік ғалымдардың кейбір болжамдары бойынша компьютерлік оқыту және басқа да цифрлық технологиялар жақын арада құқықтану мамандығын өзгерте алады, ал жасанды интеллект адвокаттарды құқықтық зерттеулерден ығыстырып шығарады. Ғалымдар Д.О.МакГиннис және Р.Дж.Пирс жасанды интеллекттің заңгерлік қызметке әсерін талдай отырып, жасанды интеллектінің «дамы келе заңгерлік қызметте маңызды рөл атқаратынын» және «уақыт өте келе компьютерлер көптеген заңгерлерге қарағанда құқықтық қызметтерді тезірек

және тиімдірек көрсете алатынын» атап өтеді.

Бұл ретте «заңгерлер тауарға айналдыру мүмкін емес қызметтерді көрсетуді жалғастыратын болады». Мұндай заңгерлер қатарына «арнайы маманданған, сотта сөйлейтін немесе сапасы адами қарым-қатынасқа қаты тәуелді болатын қызметтерді ұсынатындарды да» жатқызуға болады. «Барлық басқа жағдайларда компьютерлік технологияларды құқықтық қызмет саласына, соның ішінде заңнамалық және этикалық кедергілерге ілгерілету жолында тиімді кедергілер жоқ», - дейді олар [5].

Ресейдің жетекші заңи компаниясы «Пепеляев Групп» серіктесі Р.Бевзенко да осындай пікірде. Оның пікірінше, елу жылдан кейін робот-заңгерлер осы сала қызметкерлерінің мәмілелер жасау, кеңес беру, сотқа құжаттарды әзірлеу сияқты қызметтерінің 80 немесе 90 пайызын толығымен ығыстырып қана қоймай, сонымен қатар даулардың басым көпшілігінің қатысушысы болады. Роботтар жасай алмайтын жалғыз нәрсе – бұл алдыңғы білімге тікелей негізделмеген жаңа нәрсе ойлап табу. Мұны құқықтық чат-боттардың негізін қалаушы заңгерлер (құқық саласының профессорлары) жасай алады. Және бұл алғашқы робот-профессор пайда болғанға дейін болады» [6].

П.М.Морхат заң практикасында жасанды интеллектті қолдану мәселелерін зерттей отырып, «кейбір зерттеушілер жасанды интеллектті қолдану заң практикасын жүзеге асыруға айтарлықтай әсер етпейді деп санайды, өйткені заңгерлік қызметтер маңызды, нақты анықталған танымдық қабілеттерді қажет етеді және танымның мұндай жоғары деңгейі жасанды интеллект технологиясының мүмкіндіктерінен жоғары тұрады (кез келген жағдайда және бүгін және жақын болашақта да)». Мұндай танымдық қабілеттердің көрінісі ретінде ол «күн сайын абстрактілі ойлау мен құқықтық және фактілік белгісіздік жағдайында проблемаларды шешу қабілеттерін біріктіретін» адвокаттардың қабілетін келтіреді [6, 66 б]. Сондай-ақ жасанды интеллект «құқықтық қызметке тән аналогия бойынша пайымдау сияқты озық танымдық процестерде» де айтарлықтай артта қалып қояды. Ол «компьютерлер жоғары деңгейлі ойлау қабілетіне ие болғанша, жасанды интеллект заң практикасындағы мәселелерді толықтай шеше алмайды» деген пайымға келеді [7, 66-б.].

Осындай пікірлерді А.А.Соколова, Д.О.МакГиннис, Р.Дж.Пирс сияқты ғалымдар

қолдайды. Сонымен А.А.Соколова жалпы құқықтық қызмет тек формальды белгілермен ғана емес, сонымен бірге құқықтық сана деңгейі, құқықтық психология (сезімдер, эмоциялар); құқық қағидаларын қолдана білу; адалдық, шынайылық, азаматтардың ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтер сияқты құндылық компоненті бар құқықтық санаттарды сипаттау, аффект жағдайы; риторикалық өнер; жасанды интеллектке бағына бермейтін жеке тәжірибе және тағы басқа жағдайлар секілді оның ажырамас бөліктері болып саналатын ерекше құқықтық ойлаумен де сипатталады.

В.С.Бредневаның айтуынша заңгердің қоғамдағы рөлі маңызды болып қала береді. Болашақта еңбек нарығында ірі көлемдегі ақпараттарды жылдам өңдей алатын және күрделі стандартты емес құқықтық мәселелерді тез шеше алатын жоғары білікті заңгерлер қалады деп болжауға болады. Қалған заңгерлер құқықтық саламен байланысты мамандықтарға қайта кәсібилену қажеттілігіне тап болады [9, 11-б.].

Д.О.МакГиннис, Р.Дж.Пирс жаңа технологиялар әсіресе заңгерлердің екі санатына тиімді болуы мүмкін деп санайды: мамандықтың танымал өкілдері, олар одан да танымал бола бастайды және өз жұмысын ұйымдастыруды өзгерте алатын және машиналар ұсынатын арзан компоненттердің артықшылықтарын пайдалана алатын заңгерлерге өз ықпалын кеңейте алады. Мұндай заңгерлер орта деңгейдегі клиенттер мен шағын бизнестің есебінен қол жетімді қызметтер кешенін үлкейте алатын еді. Қалыпты және көп өзгере қоймайтын салаларда кәсіби заңгерлер салыстырмалы түрде қарағанда аздау шығынға соғады.

Дегенмен де қалыпты құжаттармен және келісім-шарттармен жұмыс жасайтын құқықтық кәсіп өкілдеріне келетін болсақ, олардың қызмет етуі әлдеқайда қиындау болуы әбден мүмкін, өйткені компьютерлердің мұндай күнделікті жұмыстардың көп бөлігін орындау мүмкіндігі бар. Сол себепті қызмет алушыларға тиімді технологиялардың дамуы заңгерлер үшін қиындау соғуы мүмкін. Сонымен қатар «технологиялық дамудың бірқатар өнімдері заңгерлер қызметін тиімді және ыңғайлы ету мүмкіндіктері бар» [5].

Жасанды интеллект технологиялары бүгінде заң практикасында тиімді қолданылып келеді. 2016 жылдың ақпанында Британдық студент Джошуа Бродер (Joshua Browder)

автоматты қызметті іске қосты, ол дұрыс емес машина тұрағы үшін алынған айыппұл түбіртектеріне шағым жасауға және жіберуге көмектеседі. Мұндай айыппұлдар кейде әділетсіз жазылады, ал қарапайым халыққа өз бетінше дауласу өте қиын, ал адвокаттың қызметі айыппұлдың өзінен гөрі қымбатқа түседі. 21 айда Do Not Pay қызметі Лондон мен Нью-Йорк қалаларында 4 миллион доллар айыппұлды жоюға көмегін тигізді. Осы ретте бұл «заңгер» мүлдем тегін жұмыс істейді¹.

2016 жылдың қазан айында бүкіл заң әлемінде Страсбург сотының шешімдерін 79% - ға дейін болжайтын алгоритм жасалғаны туралы жаңалықты жария болды. АҚШ пен Ұлыбританияның алгоритмді жасаушы ғалымдары уақыт өте келе бұл жүйенің істерді маңыздылығы бойынша іріктеу және сұрыптау кезінде сұранысқа ие болатынына сенімді.

Сонымен, Patent Bot сауда белгілерін патенттеу бойынша Украинаның өндірісі, сондай-ақ Ұлыбританиядағы сот төрелігінің жүйесін өзгерткен, үйсіздерге уақытша баспана алуға көмектескен және қарапайым азаматтарға дұрыс емес машина тұрағы үшін айыппұлдарды даулаған ақысыз Do Not Pay заңгер-боты қазіргі заманның көрнекті боттары ретінде танылды [4].

Осылайша, құқық жүйесіне жаңа технологияларды енгізу олардың тиімділігін көрсететін әлемдік тәжірибенің мысалдарымен расталады.

Заң ғылымында жасанды интеллектті құқықтануда қолданудың мүмкін бағыттары туралы мәселеге қатысты әртүрлі көзқарастар айтылуда. Сонымен И.Цветкованың айтуынша, қазіргі құқық саласындағы технологиялар мына бағыттармен дамып келеді: қызмет алушылар үшін құқықтық онлайн-сервистердің көбеюі, күнделікті құқықтық қызметтерді автоматтандыру, сот төрелігі жүйесін онлайн режимге ауыстыру, сондай-ақ жасанды интеллектке негізделе отырып шешімдер жасау. Бұл «құқық саласы автоматтандыруға ыңғайлы» болғандықтан, ең алдымен заңгер күн сайын орындайтын типтік қызметтер автоматтандырылған [9].

А.А.Соколованың пікірінше құқықтық салада жасанды интеллектті қолданудың а) техникалық-құқықтық операциялардың белгілі бір түрлерін компьютерлік автомат-

тандыру арқылы және б) «машинаның» өзі анықтайтын мақсаттар мен міндеттерді қоюды көздейтін жасанды интеллектті қолдану сияқты екі мүмкін бағыты бар.

П.М.Морхат шетелдік құқықтық әдебиеттерге талдау жасай отырып, осы сала бойынша жасанды интеллектті қолданудың келесі бағыттарына назар аударады [7, 65-66-б.]:

- жасанды интеллект жүйелерінің көмегімен, оның ішінде сот практикасы негізінде құқықтық негіздемелерді модельдеу (ол үшін жүйені құқықтық пайымдаудың белгілі бір негізгі аспектілерін түсінуге үйрету керек);

- заң практикасы немесе зерттеулер аясында қолданылатын жасанды интеллектпен жұмыс жасайтын есептеу құралдарын жасап шығару (атап айтар болсақ, тиісті сот шешімдерін іздеу және нақтылау, оларды сұрыптау, саралау, сот актілерінің тарихи маңыздылығын талдау мақсатында);

- шешімдер қабылдап, қорытындылауға жәрдемдесу (мәселен, мемлекеттік және әкімшілік-аумақтық басқаруларда);

- құқықтық ақпаратты жинау, топтау және интеграциялау;

- белгіленген салаларда қабылданған шешім салдарын болжай алу;

- болжамды талдау негізінде сот практикасындағы істің нәтижесін болжау;

- стандартты заңды құжаттарды, сондай-ақ шарт нысандарын дайындау;

- құқықтық өзіне-өзі көмек көрсетудің интернет-порталдарын құру.

Д.О.МакГиннис және Р.Дж.Пирс жақын болашақта жасанды интеллекттің әсерінен айтарлықтай өзгертін заң қызметінің бес саласын құрастырды: 1) істің мән-жайлары бойынша мәлімет іздеу; 2) прецеденттерді іздеу; 3) құжаттарды жасау; 4) іс материалдарын әзірлеу; 5) істің нәтижесін болжау. Сонымен қатар қазірдің өзінде компьютерлік технологиялар заңгерлерге айтарлықтай бәсекелестік тудырып отыр және олардың монополиясына нұқсан келтіреді. Ірі қаржы компаниялары компьютерлік заң қызметтерін ұсынады, дегенмен экономикалық тұрғыдан алғанда маңызды әзірлемелер жоғарыда аталған бес бағыттың үшеуінде ғана бар – бұл прецеденттерді іздеу, істің мән-жайлары туралы мәлімет іздеу және құжаттарды рәсімдеу [4, 1230-б.].

Алайда жасанды интеллектті қолдану

¹ Бот-юрист успешно оспорил 160000 штрафов за парковку в Лондоне и Нью-Йорке [Электронный ресурс]. URL: <https://habr.com/ru/post/395563/> (дата обращения: 07.05.2023)

процесінде, соның ішінде заң практикасында бірқатар мәселелер пайда болуы мүмкін, олардың ішінде П.М.Морхат төмендегілерді көрсетеді:

- жасанды интеллект жүйелерін стандарттау мәселелері;
- лицензиялау мәселелері;
- жеке мәліметтер мен жеке ақпараттың құпиялылығын қамтамасыз ету мәселелері;
- кәсіби этика нормаларын сақтауды қамтамасыз ету мәселелері [7, 66-6.]. Осындай проблемалардың бірі ретінде жасанды интеллектті заң практикасында қолдану саласындағы нормативтік - құқықтық актілердің болмауын айтуға болады.

А.А.Соколованың пікірінше жасанды интеллектті енгізуге ең «осал» құқықтанудың екі негізгі саласы бұл – сот практикасы және заңды жобалау қызметі. Судьяның негізгі міндеті бейтараптық пен объективтілікті сақтай отырып, қарастырылып отырған іс-әрекетті кәсіби түрде саралау, ол заңның белгілі бір нормасына жатады ма, жоқ па деген мәселенің шешімін табу болып табылады. Бұл тұрғыда сот шешімін қабылдау процесі берілген бағдарламаға ұқсас алгоритм: кейде ерекше күрделі өмірлік сызбасы бар нақты оқиға әдеттегі жағдайларды реттеуге бейімделген жалпы құқықтық нормамен біріктірілуі керек.

Алайда кейбір зерттеушілердің пікірінше судьялардың да жұмысына келтірілетін факторлар бар. Техникалық ақаулар мен жөнсіз адамдардың қасақана араласуы да жасанды интеллект жүйелерінің жұмысына қауіп төндіреді. Құқық саласындағы жасанды интеллект жүйесі, әсіресе сот жүйесінде, сот процесіне тікелей немесе жанама қатысы бар тараптар жағынан хакерлік шабуыл объектісі болуы мүмкін. Әрине судьялар да әр түрлі қауіп-қатер, пара немесе ішкі алаушылыққа ұшырауы мүмкін. Бірақ бұл жөнсіз адамдар бұзылған жүйеге қол жеткізе алатын толық бақылаудан түбегейлі ерекшеленеді [10].

А.А.Соколова сот практикасында жасанды интеллектті қолдану перспективасын екі бағыт бойынша қарастырады: әлемдік тәжірибеде бұрыннан қолданылып жүрген және тұрақты дами алатын нәрсе - судьяларды жасанды интеллект функцияларында бағдарламалауға болатын типтік, техникалық-құқықтық жұмыстан босату. Мысалы, Американдық зерттеушілер АҚШ Жоғарғы сотының шешімдерін болжауға арналған модель жасады. Осы модельдің көмегімен жасанды интеллект 28000 істің 70,2% нәти-

жесін дұрыс болжады, ал жеке судьялардың шешімдерін машина жүйесі екі ғасырға жуық уақыт ішінде (1816-2017) 240 000 судьяның 71,9% жағдайда дұрыс болжады [4, 354-6.]. Дегенмен бүгінгі күнге дейін жасанды интеллект технологияларының ешқайсысының толықтай болжауға қауқары жоқ.

А.А.Соколованың пікірінше заң жобасын жасау кезінде жасанды интеллект заң жобалау қызметіне, оның ішінде заң техникасының қажеттіліктеріне қызмет ететін құрал ретінде; құқықтық актілер жобасын әзірлеу процесіне қатысатын робот-заң шығарушы ретінде қолданылуы мүмкін [4, 354-6.]. Зерттеуші Н.Глебов ойынша оптимистік тұрғыдан заң шығарушы робот «адами факторлардың қатысуынсыз дұрыс заңнамалар жасауға және қателіктерді түзетуге» қабілетті деп санайды [11]. Біздің ойымызша жасанды интеллекттің көптеген міндеттерді шешу, ақпараттың барлық түрін өңдеу қабілеті сияқты артықшылықтарын ескере отырып, оны қайталануларды, олқылықтарды, қайшылықтарды жою және заңнама салаларын жүйелеу мақсатында мониторинг арқылы қолданыстағы заңнаманы жетілдіру үшін қолданған жөн.

Қазақстандық авторлардың пікірінше, құқықтық қызмет саласында жасанды интеллектінің қолданылуына осы салада пайдаланылатын көптеген құжаттардың бастапқы мазмұны, реттелген және біркелкі құрылымның болмауы кедергі келтіреді деп есептейді. Сондықтан да көп жағдайда, құжаттар бастапқы түрінде жасанды интеллект жүйелері арқылы өңдеуге жарамайды, ал жасанды интеллекттің қолданылуы адамның тікелей қатысуынсыз жүрмейді. Осы жерде айта кететін жайт, болашақта құқықтық саланы цифрландырудың өсуімен және жасанды интеллекттің интеллектуалдық деңгейінің дамуымен бұл жағдай өзгеруі мүмкін [12].

Жасанды интеллект сонымен қатар заң жобасының тұжырымдамасын әзірлеу барысында заң жобасының салдарын анықтауда, заң техникасы ережелерінің негізінде құқықтық нормаларды тұжырымдау кезінде қолданған жөн. Бүгінде Қазақстанда құқықтық норма шығару процесіне жасанды интеллект элементтерін енгізу бойынша, сондай-ақ деректердің үлкен көлемімен жұмыс істеуге арналған талдау құралдарын енгізу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Жаңа ақпараттық технологияларды қолдану заң жобаларын әзірлеу кезінде болжамды-тал-

дау жұмысының сапасын арттыруға мүмкіндік береді деп болжануда. Бұл жұмыс заң шығару процесіне қатысушылар қосылатын «Е-заңнама» ақпараттық жүйесі шеңберінде жүргізілуде².

А.А.Соколованың пайымдауынша құқықтық саладағы құқықтық теорияларды дайындау, стратегиялық бағыттарды анықтау, тиісті шешімдерді қабылдау ақыл-ой күші мен шынайы өмірлік тәжірибені талап етеді. Сол себепті де «әлеуметтік-құқықтық қолдауды, нормативтік актілердің ғылыми тұжырымдамасын жасау болып табылатын кәсіби заңгерлердің зияткерлік ақыл күшін талап ететін және жоғары деңгейдегі шеберлікті, кәсібилікті талап ететін аналитикалық қызметтегі негізгі рөл зияткер дәрежесі бар заңгерлерге тиісті болып табылады. Жоғары деңгейлі заңгерлер зиялы қауым өкілдері ретінде, өз кәсібінің қас шеберлері ретінде жасанды интеллектті қолдана отырып, бәсекелестіктен тыс қалуы мүмкін.

Әлеуметтану саласындағы және статистикалық мәліметтерді өңдеу, сандық жағынан талдау, аталған шешімдердің салдарын болжаудың математикалық әдіс-тәсілдері, ірі көлемдегі ақпараттың «жасырынған» мәліметтерін анықтау үшін сандық дәлелдемелер мен алгоритмдер құру бұл - жасанды интеллекттің зерттеу саласы болып есептеледі [3, 355-б.].

Кейбір авторлардың айтуынша жаңа технологиялар құқықтану мамандығы туралы түсінікті айтарлықтай өзгертеді. Құқықтану кәсібінде сот отырысы хатшысының, заңгердің көмекшісінің, соттың, нотариустың техникалық қызметтері автоматтандырылуы мүмкін.

Цифрлық заң техникасын қолдану тек заң шығарумен ғана шектелмейді, сонымен қатар оны жүзеге асыру саласына енгізуге де болады. Шет елдердің тәжірибесі бұл құқықты жүзеге асырудың, оның ішінде құқық қолдану қызметінің тиімділігін арттырудың тиімді жолы екенін көрсетеді. Заң саласына жаңа технологияларды дамыту және енгізу құқықтық білім саласына кәсіби құзыреттіліктерді дамытуды талап етеді. Бұл туралы қазақстандық авторлар да пікірлерін білдіруде. Олардың пікірінше «желілік құқық» теориясы құқықтағы жаңа элементтерді, оған жаңа технологияларды енгізуді, құқықтық реттеу процестерін автоматтан-

дыруды, әсіресе құқықты жүзеге асыруды – құқық нормаларын, шарттарды орындау, сақтау және қолдануды ескереді [12].

А.А.Соколованың пікірінше құқықтық білім саласын жаңғырту заңгерлердің жаһандық өзгермелі әлемде өздерінің кәсіби қызметтерін атқару қабілетін арттыруды мақсат етуі керек. Құқықтану саласына жасанды интеллектті енгізу заңгердің кәсіби құзыреттілігі тұжырымдамасының жаңа бастамаларын анықтайды. Компьютерлік технологиялар заңгерлік мамандықты түбегейлі өзгертіп келе жатыр. Әлемді, еңбек нарығында жоғарыда айтылғандай құқықтық қызметтерді онлайн, компьютерлік технологиялармен атқаратын, автоматтандырылған сервистермен қамсыздандырылған мамандықтар пайда болуда. Кәсіптік оқыту моделінің нарық талаптарына сәйкес келмеуі жас мамандардың жұмысқа орналасу тәуекелдерін қиындатуы мүмкін [3, 355-б.].

Заңнаманы талдау, бағалау, құқықтық нормаларды түсіндіру, заңнамадағы олқылықтардың орнын толтыру кезінде құқық ұқсастығын қолдану, медиация сияқты дағдылар жасанды интеллект технологияларын білумен және оларды практикада қолдану дағдыларымен толықтырылуы тиіс. Осыған байланысты заң ғылымдары мен жасанды интеллекттің озық технологияларының тоғысында орналасқан пәнаралық ғылыми бағыттарды қалыптастыру орынды болып табылады.

Құқықтық білім беру саясатының стратегиясында, біріншіден, заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды зерттеуге баса назар аудару керек; екіншіден, заңгер мен IT-маманның білімі мен құзыретіне ие, бірлескен күш-жігермен цифрлық бағдарламаларды, алгоритмдерді, құқықтық қызметтің нәтижелеріне неғұрлым тиімді әсер ететін өнімдер және т. б. әзірлеуге қабілетті мамандардың жоғары деңгейлі тобын даярлауға көңіл бөлу керек [3, 356-б.].

Заң қызметтері нарығында жасанды интеллектті пайдалану мәселелері мен перспективалары зерттеушілердің ерекше назарын аударады. Мысалы, AI Index зерттеулеріне сәйкес жасанды интеллект индексі бойынша 25 елдегі жасанды интеллект туралы заңнамалық актілерді талдау келесідей заң жобаларының санын көрсетеді: жасанды интеллект негізінде қабылданған заңнамалар саны 2016 жыл мен 2021 жыл ара-

² При разработке законов будут использовать искусственный интеллект. [Электронный ресурс]. URL: <https://profit.kz/news/54619/Pri-razrabotke-zakonov-budut-ispolzovat-iskusstvennij-intellekt/>. (дата обращения: 07.05.2023)

лығында 1-ден 18 % дейін өскен. Олардың дені Испания, Америка Құрама Штаттары және Ұлыбританияға шақ келеді³.

Қазіргі кезде шетелдік зерттеушілер атап өткендей, «ақпараттық технологиялар қарқынды түрде дамып келеді. Нәтижесінде заңгер мамандығы үлкен құлдыраудың алдында тұр және бұл құлдырау қазірдің өзінде басталды». Олар өздерінің алаңдаушылықтарын «заңды ақпараттар адамдардың өмірі мен мүлкін қорғаудың орталық аспектісі бола отырып, үлкен құндылыққа ие» дегенмен байланыстырады. Мысалы, ақпаратты іздеу кезінде компьютерлік қызметтер заңгерлер бұрын орындаған көптеген құжаттарды қарау қызметтерін иемденіп кетуі мүмкін». Сонымен қатар «бұл қызметтер заңды құжаттарды жасаудан бастап сот ісінің нәтижесін болжауға дейін адамды құқықтық қызметтің басқа салаларында ауыстыруға дайын деуге болады». Адамнан айырмашылығы тек бұл технологиялық жетілдірілген «ақылға қонымды машиналар» «ұйқысыз және кофеинсіз тоқтаусыз жұмыс жасай алады». Сонымен қатар «бұл өзгерістер құқық саласының кез-келген саласында көрініс беріп келеді: құқық қолдану практикасында, құқықтану ғылымында және білім саласында» [13].

Қазақстандық практик заңгерлер арнайы Сот интернет-сервистерінің қызметтерін белсенді пайдаланады. Электрондық үкіметтің сайтында әрбір азамат жүйеде жеке кабинетін ашып, сол арқылы тиісті талап арыз беріп, сотқа жүгіне алады.

Қазақстан Республикасының сот жүйесінде озық түрдегі заманауи ақпараттық технологиялар іске қосылған, мысалы, «Төрелік» жүйесі, «сотқа шақыру қағазы», «сот құжаттарымен танысу», «SMS-хабарландыру» сервистері, аудио-, бейнетіркеу жүйесі, бейне-конференц-байланыспен сот төрелігін қашықтан басқару. Мәселен «Сот кабинеті» сервисі арқылы барлық сот ісін жүргізудің салалары бойынша электрондық түрде 50-ден астам қызмет түрлері жетілдірілген, оның ішінде сотқа талап арызбен жүгіну, атқару парағын беру туралы өтінішті, апелляциялық шағымды және басқа да өтініштерді жолдау, онлайн режимде мемлекеттік бажды төлеу, сот құжатын қарау, істің мәртебесін қарау, сондай-ақ сотқа жүгіну мүмкіндігін пайдалану сияқты

басқа қызметтер жүйесі жұмыс жасайды. Тағы бір жетістік ретінде қазіргі уақытта қылмыстық процесті цифрландыруға бағытталған «Е-қылмыстық іс» бағдарламасының әзірленіп, іске қосылғандығын атап айтуға болады. Аталған бағдарлама қылмысты тіркеуден бастап, оны тергеу және үкімді орындауға дейінгі қылмыстық процестің барлық кезеңдерін қамтиды. Оның пилоттық апробациясы бірқатар өңірлерде енгізілуде [14].

Алайда шиеленістерді шешудің соттан тыс институттары табысты жұмыс жасайтын елді-мекендерде даудың 90%-ы сотқа жетпей шешіледі. Осы ретте 2018 жылдан бастап елімізде медиация орталықтары құрыла бастады. Нәтижесінде сотқа түскен талап-арыздар саны 2,5 есеге азая түсті. Соттан тыс және соттағы татуласуға «Цифрлық сот талдауы» атты Жоғарғы Соттың жаңа ІТ сервисі де ықпал етіп отыр. Онда жасанды интеллект элементтері алғаш рет қолданылған болатын. Бағдарлама қандай да бір талап арыз бойынша сот шығаратын ықтимал шешімді болжай алады. Осылайша тараптар жеңіске жету мүмкіндігін болжап, ұзақ уақытқа созылатын соттасу әлегінен құтылады. 2021 жылы «Сотқа дейінгі хаттама» атты жоба пилоттық режимде сынақтан өтті. Тараптар сотқа дейін-ақ бір-біріне барлық уәждерін айта алады. Осы арқылы олар соттасқан дұрыс па, бұрыс па деген сұраққа жауап табады. Нәтижесінде талап арыздардың 80% татуласу арқылы аяқталған⁴.

Жасанды интеллектінің сот практикасына араласуы соңғы кездері елімізде кеңінен талқыланып келеді. Осы тұрғыда Жоғарғы Сот, Судьялар одағы және Бас прокуратура жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы «Жасанды интеллект және сот пен құқық қорғау жүйесіндегі үлкен деректер (Big Data): шындық және уақыт талабы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция шеңберінде аталған тақырып бойынша алдағы мақсаттарын алға қойды. Мемлекет басшысы ІТ-сот төрелігін дамыту туралы бірнеше рет тиісті тапсырмалар берген болатын. Осы ретте форумды ашқан Жоғарғы Соттың Төрағасы А.Мерғалиев электрондық сот төрелігін азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жедел және тиімді қорғауға, сот төрелігін адамдар мен бизнес үшін неғұрлым қолжетімді және ашық етуге мүмкіндік

³ Artificial Intelligence Index Report 2022. Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence. [Электронный ресурс]. URL: <https://aiindex.stanford.edu/ai-index-report-2022/> (дата обращения: 21.05.2023)

⁴ Татуласу арқылы наразылықты еңсеруге болады. 2022ж. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.sud.gov.kz/kaz/news/tatulasu-arkyly-narazylykty-enseruge-bolady> (дата обращения: 21.05.2023)

беретін сот жүйесін жаңғыртудың негізгі векторларының бірі ретінде атап өткен болатын. Қазақстан соттарында цифрландыруды дамыту деңгейі туралы айта келе, Жоғарғы Сот Төрағасы сот төрелігінің тиімділігі жөніндегі Еурокомиссияның 2020 және 2022 жылдардағы соттардың IT-технологияларды қолдануы жөніндегі шолуларында 47 елдің ішінде 4-орынды иеленетінін айтты. Сонымен қатар 2023-2024 жылдары қылмыстық істі тергеу электрондық форматқа көшірілу жоспарланып отыр.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандардың негізінде қазіргі уақытта құқықтық салада жаңа технологияларды дамыту келесідей бағыттарды бөліп көрсетуге болады: күнделікті көп қолданылатын заң қызметтерін автоматтандыру, қызмет алушылар үшін заңгерлік

онлайн-сервистерді дамыту, сот төрелігі жүйесін онлайн форматқа көшіру, жасанды интеллект элементтерін нормашығармашылық процеске, оның ішінде заң жобалау қызметіне, құқық қолдану қызметіне, құқықтық білім беру саласына енгізу.

Жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы заң қауымдастығына жаңа қиындықтар туғызады және жалпы заң практикасы, құқықтану мамандығы, құқықтану саласы үшін негізгі сын-қатерлердің бірі болып табылады. Біздің ойымызша жасанды интеллектті дамыту және қолдану заң практикасы мен кәсібіне айтарлықтай әсер етеді. Жаңа жұмыс жағдайларына бейімделе алатын, күрделі стандартты емес міндеттерді шеше алатын жоғары білікті заңгердің рөлі қоғамда маңызды болып қала береді деп болжауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тлембаева Ж.У. О некоторых подходах к правовому регулированию искусственного интеллекта // Вестник института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. Научно-правовой журнал. – 2021. – №2. – С.61-74. [Электронный ресурс]. URL: https://zqai.kz/sites/default/files/tlembaeva_zh._u.pdf
2. Остроумов Н.В. Искусственный интеллект в праве: обзор существующих концепций правового регулирования отношений с участием носителей искусственного интеллекта. -2021. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.zakipp.unn.ru/wp-content/uploads/sites/16/2022/02/11.-Ostroumov.pdf> (дата обращения: 21.05.2023)
3. Соколова А.А. Искусственный интеллект в юриспруденции: риски внедрения // Юридическая техника. - 2019. - № 13. - С. 350-356. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-v-yurisprudentsii-riski-vnedreniya>. (дата обращения: 07.05.2023)
4. Понкин И.В. Использование технологий искусственного интеллекта в государственном управлении. § 7.11 // Понкин И.В. Теория публичного управления: Учебник для магистратуры и программ Master of Public Administration / Предисл. А.Б. Зеленцова / Ин-т гос. службы и управления РАНХиГС при Президенте РФ. - М.: Буки Веди, - 2017. – 728 с.
5. Д.О.МакГиннис, Р.Дж.Пирс. Великий подрыв: как искусственный интеллект меняет роль юристов в оказании юридических услуг// Актуальные проблемы экономики и права. - 2019. - Т. 13. - № 2. - С. 1230-1248. (For citation of Russian version: McGinnis J. O., Pearce R. G. The Great Disruption: How Machine Intelligence Will Transform the Role of Lawyers in the Delivery of Legal Services, Actual Problems of Economics and Law, 2019, vol. 13, No. 2, pp. 1230-1250. DOI: [http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.13.2019.2.1230-1250].)
6. Бевзенко Р. Как я победил судебного робота-юриста, и почему это будет длиться недолго. – 2018. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.pgplaw.ru/news/article/roman-bevzenko-how-i-beat-trial-of-robot-lawyer-and-why-it-will-not-last-long>. (дата обращения: 07.05.2023)
7. Морхат П.М. К вопросу о специфике правового регулирования искусственного интеллекта и о некоторых правовых проблемах его применения в отдельных сферах//Закон и право. 06-2018. - С. 66-67 [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-spetsifike-pravovogo-regulirovaniya-iskusstvennogo-intellekta-i-o-nekotoryh-pravovyh-problemah-ego-primeneniya-v-otdelnyh>. (дата обращения: 07.05.2023)
8. Бреднева В. С. Деформация профессионального правосознания юристов и технологии ее преодоления: монография / В.С.Бреднева. – Южно-Сахалинск: СахГУ. - 2019. – 196 с.
9. Цветкова И. Искусственный интеллект в суде, боты-юристы и краудфандинг правовых споров - как начинается LegalTech-революция. - 2018. [Электронный ресурс]. URL:

<https://rb.ru/opinion/legaltech/>. (дата обращения: 07.05.2023)

10. Иванова А.П. Искусственный интеллект в сфере права и юридической практике: основные проблемы и перспективы развития. // Государство и право: Реферативный журнал. Сер.4. - 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-v-sfere-prava-i-yuridicheskoy-praktike-osnovnye-problemy-i-perspektivy-razvitiya> (дата обращения: 21.05.2023)

11. Глебов И.Н. Искусственный юридический разум // Сетевой научный юридический журнал «Гуманитарное право». - 2018. URL: [Электронный ресурс]. URL: <https://humanlaw.ru/9-article/26-artificial-intelligence.html>. (дата обращения: 07.05.2023)

12. Темірбеков Ж.Р. Құқық пен жасанды интеллект арақатынасы: кейбір зерттеулер // Право и государство. - № 2 (95). - 2022. - 83-99б. [Электронный ресурс]. URL: <https://km.kazguu.kz/uploads/files/6%20%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%96.%D0%A0.pdf> (дата обращения: 21.05.2023)

13. Филипова И.А. Правовое регулирование искусственного интеллекта: учебное пособие - Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2022. – С.275. [Электронный ресурс]. URL: <https://e.eruditor.one/file/3657008/> (дата обращения: 07.05.2023)

14. Жаркынбеков М. Искусственный интеллект в юриспруденции [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36647699#pos=4; (дата обращения: 07.05.2023)

REFERENCES

1. Tlembaeva Zh.U. O nekotoryh podhodah k pravovomu regulirovaniyu iskusstvennogo intellekta // Vestnik instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. Nauchno-pravovoj zhurnal. - 2021. - №2. - S.61-74. [Jelektronnyj resurs]. URL: https://zqai.kz/sites/default/files/tlembaeva_zh_u.pdf

2. Ostroumov N.V. Iskusstvennyj intellekt v prave: obzor sushhestvujushhih koncepcij pravovogo regulirovaniya otnoshenij s uchastiem nositelej iskusstvennogo intellekta. -2021. [Jelektronnyj resurs]. URL: <http://www.zakipp.unn.ru/wp-content/uploads/sites/16/2022/02/11.-Ostroumov.pdf> (data obrashhenija: 21.05.2023)

3. Sokolova A.A. Iskusstvennyj intellekt v jurisprudencii: riski vnedrenija // Juridicheskaja tehnika. - 2019. - № 13. - S. 350-356. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-v-yurisprudentsii-riski-vnedreniya>. (data obrashhenija: 07.05.2023)

4. Ponkin I.V. Ispol'zovanie tehnologij iskusstvennogo intellekta v gosudarstvennom upravlenii. § 7.11 // Ponkin I.V. Teorija publichnogo upravlenija: Uchebnik dlja magistratury i programm Master of Public Administration / Predisl. A.B. Zelencova / In-t gos. sluzhby i upravlenija RANHiGS pri Prezidente RF. - M.: Buki Vedi, - 2017. – 728 s.

5. D.O.MakGinnis, R.Dzh.Pirs. Velikij podryv: kak iskusstvennyj intellekt menjaet rol' juristov v okazanii juridicheskikh uslug// Aktual'nye problemy jekonomiki i prava. - 2019. - T. 13. - № 2. - S. 1230-1248. (For citation of Russian version: McGinnis J. O., Pearce R. G. The Great Disruption: How Machine Intelligence Will Transform the Role of Lawyers in the Delivery of Legal Services, Actual Problems of Economics and Law, 2019, vol. 13, No. 2, pp. 1230-1250. DOI: [http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.13.2019.2.1230-1250].)

6. Bevzenko R. Kak ja pobedil sudebnogo robota-jurista, i pochemu jeto budet dlit'sja nedolgo. - 2018. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://www.pgplaw.ru/news/article/roman-bevzenko-how-i-beat-trial-of-robot-lawyer-and-why-it-will-not-last-long>. (data obrashhenija: 07.05.2023)

7. Morhat P.M. K voprosu o specifike pravovogo regulirovaniya iskusstvennogo intellekta i o nekotoryh pravovyh problemah ego primeneniya v otдел'nyh sferah//Zakon i pravo. 06-2018. - S. 66-67 [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-spetsifike-pravovogo-regulirovaniya-iskusstvennogo-intellekta-i-o-nekotoryh-pravovyh-problemah-ego-primeneniya-v-otdelnyh>. (data obrashhenija: 07.05.2023)

8. Bredneva V. S. Deformacija professional'nogo pravosoznaniya juristov i tehnologii ee preodolenija: monografija / V.S.Bredneva. - Juzhno-Sahalinsk:SahGU. - 2019. – 196 s.

9. Cvetkova I. Iskusstvennyj intellekt v sude, boty-juristy i kraudfanding pravovyh sporov - kak nachinaetsja LegalTech-revoljucija. - 2018. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://rb.ru/opinion/legaltech/>. (data obrashhenija: 07.05.2023)

10. Ivanova A.P. Iskusstvennyj intellekt v sfere prava i juridicheskoy praktike: osnovnye problemy i perspektivy razvitiya. // Gosudarstvo i pravo: Referativnyj zhurnal. Ser.4. - 2021. [Jelektronnyj resurs].

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-v-sfere-prava-i-yuridicheskoy-praktike-osnovnye-problemy-i-perspektivy-razvitiya> (data obrashheniya: 21.05.2023)

11. Glebov I.N. *Iskusstvennyy juridicheskij razum* // *Setevoy nauchnyy juridicheskij zhurnal «Gumanitarnoe pravo»*. - 2018. URL: [Elektronnyy resurs]. URL: <https://humanlaw.ru/9-article/26-artificial-intelligence.html>. (data obrashheniya: 07.05.2023)

12. Temirbekov Zh.R. *Қықық пен zhasandy intellekt araqatynasy: кейбір zertteuler* // *Pravo i gosudarstvo*. - № 2 (95). - 2022. - 83-99b. [Elektronnyy resurs]. URL: <https://km.kazguu.kz/uploads/files/6%20%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%20%D0%96.%D0%A0.pdf> (data obrashheniya: 21.05.2023)

13. Filipova I.A. *Pravovoe regulirovanie iskusstvennogo intellekta: uchebnoe posobie* - Nizhnij Novgorod: Nizhegorodskij gosuniversitet, 2022. – S.275. [Elektronnyy resurs]. URL: <https://e.eruditor.one/file/3657008/> (data obrashheniya: 07.05.2023)

14. Zharkynbekov M. *Iskusstvennyy intellekt v jurisprudencii* [Elektronnyy resurs]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36647699#pos=4; (data obrashheniya: 07.05.2023)

